

РЯБКО Є. О.,
аспірант кафедри цивільного права
та процесу
(Державний податковий університет)

УДК 347.921

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.2.12>

ГЕНЕЗА МЕДІАЦІЇ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Стаття присвячена розкриттю генези медіації у цивільному судочинстві, визначенню концептуальних засад подальшого дослідження цього явища у національному правовому полі. Протягом історичного періоду розвитку України мало місце усвідомлення усіма прошарками суспільства переваги мирного вирішення спорів над судовим як способу забезпечення суспільного порядку. Визначено, що на території сучасної України мирне врегулювання спорів у всі часи співіснувало та взаємодіяло із судовою владою. Недостатня ефективність судової влади спонукала учасників цивільного обігу до більш активного використання позасудового мирного врегулювання спорів. Водночас, позасудове мирне врегулювання спорів активно застосовувалось лише у певних сферах суспільних відносин: торгівля; врегулювання відносин, пов'язаних із кровною образою у випадках, зумовлених звичаями. В інших випадках сторони звертались за вирішенням спору до владних суб'єктів (суд чи інші суб'єкти влади). Визначено періодизацію розвитку медіації у взаємозв'язку із цивільним судочинством на території як сучасної України, так і держав романо-германської правової сім'ї. Перший етап: стародавні суспільства (до виникнення поняття легісаційного процесу у римському приватному праві). Другий етап: давньоримська держава. Третій етап: середньовіччя. Четвертий етап: новий час (від Великої Французької революції до Великої жовтневої революції). П'ятий етап: радянський період (до набуття Україною незалежності). Шостий етап: незалежна Україна. Повсюдність застосування медіації, як за територією України, так і за сферами виникнення спорів. Активні процеси інтеграції медіації у цивільне судочинство. Євроінтеграційні процеси у медіації. Визначено, що дві останні позиції варто розглядати як основні перспективи подальшого розвитку медіації, а також як методологічні засади подальшого дослідження цього явища у взаємодії із цивільним судочинством.

Ключові слова: медіація, цивільне судочинство, примирення, альтернативні способи вирішення спорів, цивільний процес, суд.

Riabko Ye. O. The genesis of mediation in civil proceedings

The article is devoted to revealing the genesis of mediation in civil proceedings, defining the conceptual foundations of further research of this phenomenon in the national legal field. During the historical period of Ukraine's development, all strata of society realized the superiority of peaceful dispute resolution over court as a way of ensuring social order. It was determined that on the territory of modern Ukraine, the peaceful settlement of disputes has always coexisted and interacted with the judiciary. Insufficient efficiency of the judiciary prompted participants in the civil circulation to more actively use out-of-court peaceful settlement of disputes. At the same time, out-of-court peaceful settlement of disputes was actively used only in certain spheres of social relations: trade; settlement of relations related to blood feud in cases

determined by customs. In other cases, the parties turned to the authorities (the court or other authorities) to resolve the dispute. The periodization of the development of mediation in relation to civil proceedings on the territory of both modern Ukraine and the states of the Romano-Germanic legal family is determined. The first stage: ancient societies (before the emergence of the concept of the legislative process in Roman private law). The second stage: the ancient Roman state. The third stage: the Middle Ages. The fourth stage: the new time (from the Great French Revolution to the Great October Revolution). The fifth stage: the Soviet period (before Ukraine gained independence). The sixth stage: independent Ukraine. The ubiquity of the use of mediation, both in the territory of Ukraine and in the spheres of disputes. Active processes of integration of mediation into civil proceedings. European integration processes in mediation. It was determined that the last two positions should be considered as the main prospects for the further development of mediation, as well as the methodological basis for further research of this phenomenon in interaction with civil justice.

***Key words:** mediation, civil proceedings, reconciliation, alternative methods of dispute resolution, civil process, court.*

Вступ. Актуальні тенденції реформування інституту медіації свідчать про докорінні зміни, що відбуваються у цій сфері. Так, чинний Закон України «Про медіацію» від 16.11.2021 р. № 1875-IX (далі – Закон «Про медіацію») [1] виділяє такі засади медіації, як: добровільність, конфіденційність, нейтральність, неупередженість та незалежність медіатора, рівності прав та самовизначення сторін медіації (ст. 4), чим досягається інституційна цілісність правового регулювання. Втім, окремі проблемні аспекти потребують вирішення. Так, відповідно до ст. 21 вказаного Закону, завершення процедури медіації оформлюється угодою за результатами медіації. Водночас, відповідно до ч. 1 ст. 207 Цивільного процесуального кодексу України від 18.03.2004 р. № 1618-IV (далі – ЦПК України) [2], з метою врегулювання свого спору на основі взаємних поступок сторони можуть укласти мирову угоду. При цьому, відповідно до ч. 2 ст. 208 ЦПК України, об'єктом затвердження судом є саме мирова угода, а не угода за результатами медіації. Актуальна судова практика свідчить про сприйняття судами угоди за результатами медіації як мирової угоди [3; 4], але вказане має бути відображене на законодавчому рівні.

Окремі перспективні напрями розвитку медіації становлять євроінтеграційні процеси України, у зв'язку із чим перспективною до врахування є Директиви Європейського парламенту та Ради № 2008/52/ЕС від 21.05.2008 р. [5], № 2013/11/EU та № 2009/22/ЕС від 21.05.2013 р. [6], зокрема щодо запровадження таких положень, як: суд пропонує сторонам використовувати саме медіацію; використання спеціальних інформаційних засідань у рамках судової медіації; обов'язок держави щодо додаткових механізмів доступності альтернативних способів вирішення спорів для споживачів; розмежування правових наслідків застосування судових та позасудових способів вирішення спорів, в тому числі й медіації.

Реалізація зазначених напрямів передбачає опрацювання основ національної концепції медіації, що не є можливим без дослідження генезису цього інституту на території України.

Постановка завдання. Метою статті є розкриття генези медіації у цивільному судочинстві, визначенні концептуальних засад подальшого дослідження цього явища у національному правовому полі.

Огляд наукових досліджень. Проблематиці застосування альтернативних способів вирішення спорів у контексті цивільного судочинства приділялась значна увага науковців. Так, лише на рівні комплексних досліджень варто вказати на роботи щодо: процедур примирення в цивільному судочинстві (О.В. Горецький, 2019 р.); медіації як способу вирішення спорів у приватно-правових відносинах (С.Т. Йосипенко, 2019 р.); медіації як способу вирішення цивільно-правових спорів (М.Я. Поліщук, 2017 р.). Окремо варто

вказати на роботу Г.О. Огречук з проблематики правового регулювання застосування медіації при вирішенні цивільно-правових спорів (2016 р.). Водночас, ці роботи мають іншу предметну спрямованість цих досліджень, а також з моменту їх завершення спливає значний проміжок часу, що диктує необхідність оновлення отриманих результатів. Пізніші напрацювання представлені переважно поодинокими публікаціями, переважно щодо загальних аспектів медіації [7; 8].

Результати дослідження. Вирішення приватно-правових спорів у позасудовому порядку відоме ще з найдавніших часів. Навіть за часів первісного суспільства простежувалась наступна дихотомія. З одного боку, культура та суспільний уклад тих часів схилили до застосування насильницького порядку вирішення спорів, шляхом примусу, який не мав санкціонованого характеру, досить часто мало місце самоправство. Водночас, в умовах існування людини переважно у тісно пов'язаних між собою невеликих громадах добросусідський характер відносин був життєво необхідним, що стримувало застосування сили та призвело до усвідомлення вже у ті часи перспективності використання домовленостей, а не примусу [9, с. 14, 15]. При цьому рада старійшин або найбільш шанований представник громади чи роду могли виступати суб'єктом як примирення, так і судових функцій [10, с. 62].

У стародавніх суспільствах право було нерозривно пов'язане із божественним, що охороняє та підтримує добро, карає зло. Мінлива людська думка не в змозі віднайти право у конкретному спірному випадку, а тому право пізнається лише божественним откровенням. Проявами такого откровення виступали Божі суди, в тому числі випробування водою і залізом, присяга тощо. При цьому необхідно враховувати, що засадами вирішення спорів за допомогою влади був його приватно-позовний характер та обвинувально-змагальні засади, що передбачали активність сторін у відстоюванні своєї позиції. Мала місце презумпція рівності можливостей сторін щодо явки до суду, визначення предмету спору, вибору доказів тощо.

З урахуванням фактичної обтяжливості стародавнього судового процесу примирення поставало найбільш прийнятним способом підтримання порядку у громаді. Водночас, необхідно зауважити про підтримання порядку у племені як найвищий пріоритет примирення, а приватні інтереси стояли на другому місці, як і міркування справедливості та уявлення про належну поведінку [9, с. 15, 16]. Вказане було особливо актуальним у разі переходу конфлікту між родами у характер взаємної помсти та взаємного знищення, що загрожувало втратою боєздатних членів племені [10, с. 62–63].

Таким чином, у стародавніх суспільствах не було виокремлення процедур цивільного судочинства, примирення, виконання результатів вирішення спору, що був досягнений у результаті примирення чи судового процесу. Втім, у разі досягнення примирення порушений процес вирішення спору як правило припинявся, що свідчить про значення примирення навіть у ті часи.

Наступним етапом розвитку примирення у зв'язку із здійсненням судочинства варто виділити римське право. За римським правом виділялись дві нормативно визначені стадії легісакційного процесу: *in iure* та *in iudicio*. Сутністю процедури *in iure* було визначення сутності конкретного спору перед претором, який за результатами процедури засвідчував предмет спору в угоді *litis contestatio*. Після цього претор передавав справу на розгляд судді та починалась стадія *in iudicio*. У цій стадії відбувалось вирішення спору по суті. За бажанням сторони могли шляхом взаємних поступок домовитись про прийнятне для них вирішення спору та укласти угоду *transactio*, яка являла собою неформальну, позасудову мирову угоду. Зазначена угода мала юридичне значення, могла бути підставою для виникнення цивільних прав та обов'язків. Невиконання такої угоди тягнуло недобру славу для порушника. Така мирова угода укладалась, як правило, якщо обидві сторони сумнівались у своїй правовій позиції, і таким чином результат вирішення справи судом був ускладнений. Це могло бути пов'язане або із складністю встановлення точного змісту самого права, або із ускладненнями у доказуванні стороною чи сторонами спору своїх вимог та заперечень. Варто зауважити, що хоча *transactio* мало безпосереднє значення для офіційного судового процесу, його природа визначалась скоріше як цивільно-правова, аніж цивільно-процесуальна [9, с. 17–18].

Таким чином, за часів римського права з'являються принципово нові засади регулювання примирних процедур: вони отримують нормативне закріплення. При цьому зазначені процедури були узгодженими із іншими інститутами римського права: легісакційний процес, цивільно-правові наслідки угоди про примирення, наслідки її невиконання.

У середні віки на території сучасної Західної Європи специфіка соціальних взаємовідносин сприяла утворенню специфічних форм та способів примирення у різних місцевостях. Так, поширеною була ситуація, коли сторонами спору, що виникав у зв'язку із образою члена сім'ї, була сім'я порушника та сім'я потерпілого. Таким чином, сторонами спору були сім'ї, а не приватні особи. Такий порядок утворився під впливом такого звичаю, як кровна помста, коли образа одного члена сім'ї розглядалась як образа всієї сім'ї. Примирення досягалось, як правило, через заподіяння рівнозначної шкоди відповідачу на засадах таліону.

Велике значення для подальшого розвитку інституту примирення мав розвиток грошових відносин, у зв'язку із чим отримали поширення грошові санкції до порушника. Такі санкції полягали у обов'язку порушника або його родичів сплатити певну грошову суму потерпілій стороні. Такий порядок мав позитивні риси. По-перше, полегшення проведення мирних переговорів. По-друге, це сприяло залякуванню порушника. В тому числі, грошова форма застосовувалась як альтернативна й на території Київської Русі [11, с. 17–18].

Згодом поширення набули такі форми альтернативного вирішення спорів, як: поручительство, застава, заставництво. Так, за поручительством за боржника сплачував борг його родич, якщо у боржника на конкретний момент не було необхідної суми коштів. Заставництво полягало у тому, що боржник, який мав підвладних йому осіб, віддавав одну з таких осіб кредитору. Така особа мала жити у кредитора та працювати на нього поки не буде виплачено суму боргу.

Починаючи з X століття на території сучасної Західної Європи розпочинаються такі суспільні процеси, як поширення християнства, а також рецепція римського права. Церква в цілому справила значний вплив щодо поширення застосування мирного вирішення спорів, а римське право стало основою для подальшого розвитку законодавства, а тому числі й у цій сфері. Водночас, із появою писемності набули поширення зводи норм звичаєвого права, серед яких визначною можна вважати Ельблонську книгу (Elblaska Ksiega), або Польську Правду [12]

Прикладами зводів звичаїв варто вважати також: Статут Казимира Великого (1347 рік), Салічна Правда, Закони Етельберта, Руська Правда та інші. Значення цих та інших нормативних джерел не тільки у власне перевагах позитивного регулювання, але й у тому, що в більшості з них було чітко визначено розміри грошових сум, що підлягали сплаті у разі заподіяння шкоди особі і майну. В окремих джерелах, таких як Закони Етельберта було визначено конкретні суми за пошкодження конкретних частин тіла. Це полегшувало проведення переговорів щодо мирного вирішення спорів.

Активізації примирних процедур у ці часи сприяв не тільки розвиток законодавчої основи, але й недостатня передбачуваність самого судового процесу. Так, приймаючи рішення суддя керувався або положеннями писаного права, або особистим почуттям справедливості. У першому випадку мали місце складнощі із встановленням єдиного змісту відповідних писаних норм та відповідно – із прогнозуванням судового рішення. У другому – передбачити судові рішення було ще складніше. Крім того, не були розвинуті інститути оскарження судових рішень. Лише в окремих випадках, коли були достатньо вагомими ознаки упередженості судді сторона, яка програла судовий процес, могла подати скаргу на суддю. Лише у XVI ст. у Польщі отримала правове закріплення можливість оскаржити рішення суду до королівського суду. Водночас, не були достатньою мірою розвинені механізми реалізації такої можливості, і сама така можливість була закріплена як привілей, тобто не була загальною доступною.

Інша перешкода у отриманні справедливого судового рішення вбачається у самому характері історичного розвитку судового процесу: поступове посилення ролі суду у судовому процесі. Стародавній судовий процес ґрунтувався на чистій змагальності сторін. Водночас,

із розвитком влади та державності, правового регулювання діяльності суду, поступово суд стає більш активним учасником судового процесу [13, с. 20]. Середньовічний судовий процес значною мірою зберігав риси чистої змагальності, що значно збільшувало його вартість та спонукало до укладення мирової угоди.

Застосування мирової угоди заохочувалось з боку держави. Так, у разі якщо особа вибирає процедуру примирення, а не судовий процес для вирішення свого спору, то мировій угоді надавалась така ж обов'язкова сила, як і судовому рішенню. Крім того, застосування примирних процедур зменшувало імовірність самоправства, яке могло бути вчинене стороною, не задоволеною судовим рішенням. Вже у ці часи мало місце усвідомлення таких переваг примирних процедур, як гнучкість та швидкість порівняно із формалізованим судовим процесом.

Істотним соціальним поштовхом до розвитку примирних процедур став розвиток торгівлі у Європі у XVII–XVIII ст.ст., центрами якої стали Генуя, Анвер, Ліон, Шампань. Сприяючими факторами до розвитку примирних процедур були наступні: виникнення купців як відокремленої професії; поява чітких правил торгівлі; розвиток механізмів оперативного вирішення спорів. Суб'єктами примирення могли виступати самі купці. Місцями, де розглядались справи, виступали, як правило, ярмарки, гільдії, цехи.

В окремих місцевостях могли утворюватись специфічні органи примирення. Так, за Статутами Великого князівства Литовського на території сучасної Польщі функціонували полюбовні суди, в яких судді обирались з того ж самого стану чи звання що мали сторони. Судді прагнули примирити сторони, а у випадку неможливості – виносили рішення. У разі якщо не всі судді були згодні з винесеним рішенням була можливість подати апеляційну скаргу до Трибуналу Великого князівства Литовського [9, с. 18–24].

Прогресивними на свій час варто вважати положення Першого, Другого та Третього Литовських статутів, якими було визначено ряд справ, проведення медіації у яких було обов'язковим [10, с. 67–68].

Знаковою соціальною подією для подальшого розвитку примирних процедур стала Велика Французька революція, внаслідок якої актуалізувались принципово інші соціально-політичні цінності: свобода, рівність, братерство. Це мало наслідком кардинальну зміну й правового регулювання процедур судочинства та примирних процедур. Примирення сторін стало розглядатись як основна мета здійснення правосуддя, було запроваджено спеціальні примирні процедури, а також мирові суди. Вичерпання можливостей щодо мирного врегулювання спору розглядалось як умова доступу до подальшого здійснення правосуддя. Зазначені ідеї отримали свій розвиток та подальше нормативне закріплення у Цивільному процесуальному кодексі Франції 1806 року. Розуміння виняткового значення примирних процедур не завадило визнанню того, що за деякими категоріями справи проведення таких процедур є недоцільним або неможливим: справи, що перебувають на розгляді у суді апеляційної інстанції; справи у спорах між сторонами, які не є здатними до мирової угоди; справи, що не можуть бути припинені миром. Не було обов'язковим застосування примирних процедур у справах, що потребують швидкого вирішення.

У 1775 році на території сучасної Лівобережної України функціонували так звані «совісні суди», юрисдикція яких поширювалась на справи щодо дрібних крадіжок, легких тілесних ушкоджень, нанесення побоїв, спадкових та сімейних спорів, порушень вчинених неповнолітніми. Докласти всіх зусиль для досягнення примирення було обов'язком суддів. У разі недосягнення примирення справа передавалась до загального суду [10, с. 71].

Французька модель примирних процедур та співвідношення їх із цивільним судочинством лягла в основу відповідного нормативного регулювання на території сучасної Лівобережної України, відповідно до Статуту цивільного судочинства 1864 р. Водночас, мали місце деякі особливості. Так, зазначеним Статутом не допускалась можливість примирення до початку судового процесу. У судовому ж процесі суддя, як правило, не виявляв активності щодо досягнення мирової угоди сторін. Крім того, поєднання в одній особі судді та суб'єкта примирення заважало побудові довірчих відносин між ним та сторонами, розкриттю

сторонами усіх обставин справи. Водночас, закон не забороняв укладення мирової угоди поза судовим процесом. Так, формами засвідчення мирової угоди були: засвідчення у нотаріуса; засвідчення у мирового судді; укладення мирового протоколу; подання мирового прохання. Правовими наслідками укладеної мирової угоди були не тільки можливість її примусового виконання, але й неможливість порушувати тотожну справу у подальшому. Крім того, справа вважалась завершеною, що унеможливлювало подальше судове провадження по ній [9, с. 24–34].

Подібними були й засади примирення у торгових спорах, де основним мотивом купців для примирення виступало небажання жертвувати своєю доброю репутацією у тривалому судовому процесі [11, с. 21–22].

Принципово нові соціальні та політичні умови склались після Великої жовтневої революції. Проголошений курс на соціалістичні цінності, заперечення ринкового характеру відносин у цивільному обігу та суттєве обмеження сфери приватного (цивільного) інтересу зумовили й докорінні зміни у правовому регулюванні як власне судової процедури розгляду цивільних справ, так і примирних процедур. Власне, Тимчасова інструкція Наркомату юстиції від 1923 року, присвячена основним правилам цивільного процесу, взагалі не приділяла увагу процедурам врегулювання спорів у межах цивільного судочинства. Натомість було встановлено слідчі засади цивільного процесу, в тому числі активність суду у збиранні доказів у справі.

Законодавство того часу прямо не передбачало можливості укладення мирової угоди, цілеспрямованого розвитку інституту альтернативного вирішення спорів не спостерігається, більш того, окремі дослідники вказують на суперечність примирення самої сутності радянської влади [11, с. 22, 24; 14, с. 77].

З іншого боку, прямої заборони на укладення мирової угоди теж не існувало, у зв'язку із цим мирові угоди отримали широке фактичне застосування. Верховним Судом було надано роз'яснення щодо ролі мирової угоди у судовому процесі: вона мала оцінюватись судом як письмовий доказ при розгляді цивільної справи. При цьому оцінювались зміст угоди, способу її засвідчення та конкретних обставин справи. Крім того, суд міг оцінити мирову угоду з точки зору законності, відповідності інтересам держави та чи не завдає вона шкоди інтересам трудящих. У разі позитивної оцінки суд міг прийняти таку мирову угоду та занести її до протоколу судового засідання. Наслідком цього могло стати видання судового наказу. У разі затвердження судом мирової угоди провадження у справі припинялось, а також було неможливою ініціація тотожної справи у подальшому.

Взаємодія радянського цивільного судочинства та процедур примирення сторін з укладенням мирової угоди не є однозначною. Істотною проблемою становило поєднання слідчих (імперативних, публічних) засад цивільного процесу із суто приватно-правовим характером мирової угоди. На практиці це виявлялось у тому, що суди починали збирати докази на підтвердження обставин мирової угоди, тим самим значною мірою затягуючи процес її затвердження. Таким чином, мирова угода втрачала оперативність як одну з основних своїх іманентних переваг. З іншого боку, у разі затвердження мирова угода набувала властивості виконавчого документа, що робило її все ж більш оперативною за повноцінний судовий процес [9, с. 34–38].

У сучасній Україні перше масштабне застосування саме медіації як одного з альтернативних способів вирішення спорів мало місце при врегулюванні конфліктів за участю працівників вугільної галузі невдовзі після розпаду Радянського Союзу. Врахування досвіду врегулювання цих конфліктів дозволило відкрити після 1994 року вісім центрів медіації по всій території України та провести у 1997 році першу медіацію у одному з таких центрів. У 1998 році з метою врегулювання колективних трудових спорів було створено Національну службу посередництва і примирення як урядове агентство, підзвітне лише Президентові України. У 2002 році у місті Києві зареєстровано Український центр порозуміння, щодо здійснення медіації у школах, кримінальних справах, а також щодо здійснення відновного правосуддя. У 2010 роках при Києво-Могилянській бізнес-школі

створено Український центр медіації, а в 2014 році було створено дві громадські організації: Українська академія медіації та Національна асоціація медіаторів України. Українська академія медіації здійснює просвітницьку діяльність у сфері медіації та її популяризацію, а Національна асоціація медіаторів України забезпечує стандарти здійснення медіації, правове регулювання у цій сфері, а також навчання та підвищення кваліфікації медіаторів. Протягом 2015–2019 років розвиток отримала медіація у сімейних спорах, зокрема створено дві громадські організації: Ліга медіаторів України (реалізація волонтерського проекту щодо розвитку медіації у м. Києві) та Асоціація сімейних медіаторів України. Сьогодні медіація є одним з чисельних альтернативних способів вирішення спорів: переговори, консиліація, арбітраж, колаборативні процедури, партисипативні процедури, міні-розгляд, спрощений суд присяжних, незалежно оцінка фактів, попередня нейтральна оцінка, омбудсмен, медіація-арбітраж, арбітраж-медіація, приватний суд [10, с. 76–78, 89–97].

У юридичній літературі розвиток медіації розглядається як невід’ємна частина євроінтеграційних процесів. Водночас, вказується на тісний зв’язок медіації та судової влади, оскільки сильна судова влада є запорукою ефективності медіації [8, с. 51].

Суб’єкти розвитку медіації сьогодні активно розширюють зовнішні зв’язки, як усередині системи забезпечення медіації, так і з зовнішніми суб’єктами, що можна визначити основним напрямом сучасного розвитку медіації в Україні. Так, Львівський центр медіації співпрацює з такими установами, як: Львівський міський центр соціальних служб для сім’ї, дітей та молоді; Служба у справах дітей департаменту гуманітарної політики Львівської міської ради; Юридичний департамент Львівської міської ради; Регіональний центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги у Львівській області; Львівський місцевий центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги [15].

Принципи медіації, закріплені у ст. 4 Закону «Про медіацію», інші засади її застосування, окреслена практика її застосування дає підстави характеризувати медіацію як невід’ємний елемент демократичної, соціальної та правової держави.

Ключовими напрямками подальшого розвитку медіації можна визначити наступні: розвиток почуття стабільності та впевненості в учасників цивільних правовідносин [7, с. 130], подальша взаємна інтеграція із цивільним судочинством [8, с. 51], активні євроінтеграційні процеси у цій сфері, насамперед розвиток законодавчого забезпечення медіації у різних сферах суспільних відносин з урахуванням їх специфіки.

Висновки. Протягом історичного періоду розвитку України мало місце усвідомлення усіма прошарками суспільства переваги мирного вирішення спорів над судовим як способу забезпечення суспільного порядку.

На території сучасної України мирне врегулювання спорів у всі часи співіснувало та взаємодіяло із судовою владою. Недостатня ефективність судової влади спонукала учасників цивільного обігу до більш активного використання позасудового мирного врегулювання спорів. Водночас, позасудове мирне врегулювання спорів активно застосовувалось лише у певних сферах суспільних відносин: торгівля; врегулювання відносин, пов’язаних із кровною образою у випадках, зумовлених звичаями. В інших випадках сторони звертались за вирішенням спору до владних суб’єктів (суд чи інші суб’єкти влади).

Періодизація розвитку медіації у взаємозв’язку із цивільним судочинством на території як сучасної України, так і держав романо-германської правової сім’ї може бути представлена наступними етапами.

Перший етап: стародавні суспільства (до виникнення поняття легісакційного процесу у римському приватному праві). Мирне врегулювання спорів є альтернативою владі вождя, носить публічний характер, оскільки основною метою його застосування є підтримання суспільного порядку, а не реалізація приватних інтересів сторін спору.

Другий етап: давньоримська держава. Нормативне врегулювання процедур укладення мирової угоди *transactio* та імплементація цих процедур у римське приватне право. Угода *transactio* є виключно приватно-правовою.

Третій етап: середньовіччя. Рецепція римського приватного права окремими західними державами (Франція, окремі німецькі князівства), нормативне закріплення у зводах звичаїв основ примирних процедур та основ їх взаємодії із судочинством, утворення торгового права.

Четвертий етап: новий час (від Великої Французької революції до Великої жовтневої революції). Нормативне врегулювання приватних правовідносин та правовідносин цивільного судочинства у сучасному концептуальному вигляді, визначення місця примирних процедур у цій системі. Усвідомлення ідеї примирення як пріоритетної для усіх процедур вирішення спорів, в тому числі судових.

П'ятий етап: радянський період (до набуття Україною незалежності). Заперечення ринкових відносин та приватної власності, але вимушене визнання мирової угоди як соціально зумовленого явища. Нормативне закріплення основних сучасних положень про мирову угоду у цивільному судочинстві: преклюзивний характер для судового процесу, унеможливлення подання тотожних позовів у подальшому, виконуваність затвердженої судом мирової угоди.

Шостий етап: незалежна Україна. Повсюдність застосування медіації, як за територією України, так і за сферами виникнення спорів. Активні процеси інтеграції медіації у цивільне судочинство. Євроінтеграційні процеси у медіації. Дві останні позиції варто розглядати як основні перспективи подальшого розвитку медіації, а також як методологічні засади подальшого дослідження цього явища у взаємодії із цивільним судочинством.

Список використаних джерел:

1. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX. *Відомості Верховної Ради України* офіційне видання від 18.02.2022 – 2022 р., № 7, стор. 2, стаття 51.
2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України* офіційне видання від 08.10.2004 – 2004 р., № 40, / 40-42 /, стор. 1530, стаття 492.
3. Ухвала Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 13.12.2023 р. у справі № 183/3958/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115680939> (дата звернення: 27.03.2024 р.).
4. Ухвала Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 12.01.2024 р. у справі № 465/6496/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116291197> (дата звернення: 27.03.2024 р.).
5. Directive 2008/52/EC of the European Parliament and of the Council of 21 May 2008 on certain aspects of mediation in civil and commercial matters. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2008.136.01.0003.01.ENG (дата звернення: 27.03.2024 р.).
6. Directive 2013/11/EU of the European Parliament and of the Council of 21 May 2013 on alternative dispute resolution for consumer disputes and amending Regulation (EC) No 2006/2004 and Directive 2009/22/EC (Directive on consumer ADR). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32013L0011> (дата звернення: 27.03.2024 р.).
7. Жушман М.В., Острогляд Д.А., Чернявська Д.С., Целиковська О.А. Медіація у цивільному судочинстві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 12. С. 128–130. URL: http://www.lsej.org.ua/12_2021/29.pdf (дата звернення: 27.03.2024 р.).
8. Мирза С.С., Горбаньов І.М. Медіація як сучасний спосіб вирішення спорів у цивільному судочинстві. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 4. С. 48–52. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2023/4/9.pdf> (дата звернення: 27.03.2024 р.).
9. Горецький О.В. Процедури примирення в цивільному судочинстві : дис. ... к.ю.н.: 12.00.03. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2019. 201 с. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0419U000859/> (дата звернення: 27.03.2024 р.).
10. Медіація у професійній діяльності юриста. Підручник. За ред. Н. Крестовської, Л. Романадзе. Одеса: Екологія, 2019. 463 с.

11. Прущак В.Є. Врегулювання спору за участю судді у цивільному судочинстві України: доктор філософії: 081. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2020. 137 с. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0820U100039/> (дата звернення: 27.03.2024 р.).

12. Matuszewski J. Najstarszy zwod prawa polskiego. Warszawa, 1959. 310 p.

13. Тимченко Г.П. Принципи цивільного та адміністративного судочинства в Україні: проблеми теорії і практики: автореф. дис. ... к.ю.н.: 12.00.03. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2012. 44 с. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0512U000770/> (дата звернення: 27.03.2024 р.).

14. Шевчук О., Теслюк І. Особливості розвитку та застосування альтернативних способів вирішення спорів суб'єктів господарювання в Україні. *Актуальні проблеми правознавства*. Випуск 3 (15). 2018. С. 77–81.

15. Львівський центр медіації. URL: <https://mediation.lviv.ua/our-team/pro-bono-%d0%bf%d1%80%d0%b0%d0%ba%d1%82%d0%b8%d0%ba%d0%b8/> (дата звернення: 28.03.2024 р.).

